

'OPVOEDING IS NIET HETZELFDE ALS SOCIALISATIE'

In het kader van de examens van het nieuwe programma maatschappijwetenschappen, doet Cito onderzoek naar het toetsen van hogere denkvaardigheden en de concept-contextbenadering.

Op basis van praktijkonderzoek onder leerlingen, onderscheiden Anne Hemker en Michiel Waltman in dit artikel drie beheersingsniveaus in conceptgebruik.

ANNE HEMKER & MICHEL WALTMAN

Een doelstelling van het nieuwe programma maatschappijwetenschappen is het gebruik van abstracte concepten in concrete contexten. Zo leren leerlingen met behulp van concepten bijvoorbeeld om problemen in de sociale werkelijkheid te analyseren en te evalueren. Daarvoor moeten zij die concepten niet slechts kennen, maar ook actief gebruiken. Zoals een leerling aangeeft: 'Vorig jaar kreeg je "Wat is dit?" en "Wat is dat?" en nu moet je het kunnen toepassen en zo. Dat snap ik wel, en dat je nu dat niveau moet kunnen halen ook'.

DEELVAARDIGHEDEN CONCEPTGEBRUIK

Hoe toets je in hoeverre leerlingen een concept onder de knie hebben? Een leerling laat zien een concept actief te kunnen gebruiken door het navolgbaar naar een concrete context (concretiseren), of andersom van een concrete context naar een abstract concept (abstraheren) te vertalen. Essentieel daarbij is dat de getoetste relatie tussen het concept en de context voor leerlingen nieuw is; anders kunnen zij deze relatie slechts onthouden hebben.

Op basis van didactische en sociaalwetenschappelijke literatuur onderscheiden wij drie deelvaardigheden voor het gebruik van concepten.¹ Leerlingen kunnen het verband tussen een abstract concept en een concreet voorbeeld uitleggen door:

1. concrete gegevens in de context te selecteren. Daarmee laten leerlingen zien dat zij het concept kunnen herkennen;
2. relevante elementen (delen) uit de omschrijving van het concept te selecteren. Daarmee laten zij zien dat ze het concept kennen en daarin voor de context relevante eigenschappen kunnen onderscheiden;
3. die elementen in onderlinge samenhang te beschrijven met behulp van de concrete gegevens. Daarmee laten zij zien dat ze het concept kunnen toepassen.

De eerste twee zijn belangrijke deelvaardigheden, maar actief gebruik bewijst zich pas bij de derde. In de woorden van een leerling: 'Dat heeft onze docent echt al honderd keer gezegd. Dus niet doen wat je vroeger deed: kernconcept is... dan de hele definitie geven en zeggen: dat zie je hier terug'. Voor het aantonen van werkelijk begrip moeten leerlingen die relatie kunnen uitleggen. Ook in de sociale wetenschap moeten onderzoekers helder zijn over de indicatoren waarmee zij abstract geformuleerde verschijnselen, zoals socialisatie, in de sociale werkelijkheid onderzoeken. Het nalaten daarvan wordt bekritiseerd: alsof 'de feiten voor zichzelf spreken'.²

PRAKTIJKONDERZOEK

Tot zover de theorie: nu de praktijk. Om meer zicht op daadwerkelijk leerlinggedrag te krijgen, volgden wij in april 2016

de gedachten van ruim zestig havo- en vwo-examenkandidaten. Wij hebben hen gestimuleerd hardop te denken tijdens de beantwoording van bestaande examenvragen. Een van deze vragen ging over het kernconcept socialisatie in een context over het reguleren van wietteelt.³

Schematisch komt de gevraagde relatie op het volgende neer:

ABSTRACT

(omschrijving van het kernconcept)

Socialisatie: het levenslange proces van oefening, opleiding en andere vormen van omgang met anderen, waardoor een individu zich de cultuur van een groep of samenleving eigen maakt.

CONCREET

(voorbeeld uit de tekst)

"Er is geen ouder die staat te juichen als zijn of haar kind gaat blowen. Het CDA staat naast de ouders die hun kinderen willen beschermen tegen de schade en risico's van softdrugs."

(Bron: Syllabus maatschappijwetenschappen vwo-pilot 2016/2017 (omschrijving kernconcept) en www.cda.nl van 6 maart 2014 (voorbeeld uit de tekst))

Bij het, door leerlingen te selecteren, voorbeeld (deelvaardigheid 1) zijn de relevante elementen van socialisatie 'het proces van opvoeding' en 'het eigen maken van cultuur van een samenleving' (deelvaardigheid 2). De toepassing (deelvaardigheid 3) betekent dat leerlingen aan de hand van dit voorbeeld concreet maken hoe het proces van socialisatie (het mechanisme) werkt. Daarvoor beschrijven leerlingen in de concrete context de elementen in onderlinge samenhang.

Hoewel het een kleinschalig en exploratief praktijkonderzoek is, hebben wij bruikbare inzichten in variaties in beheersingsniveau gekregen.⁴ Aan de hand van leerlingantwoorden⁵ bespreken wij hier drie niveaus in de toepassing van het concept socialisatie: impliciet mechanisme, incompleet mechanisme en compleet mechanisme.

LEERLING A

'Socialisatie: het levenslange proces van oefening, opvoeding, opleiding en andere vormen van omgang met anderen, waardoor een individu zich de cultuur van een groep of

samenleving eigen maakt. In de tekst staat "Er is geen ouder die staat te juichen als zijn of haar kind gaat blowen". Dit hoort bij de opvoeding en daarmee bij de socialisatie van het kind. Het wel of niet reguleren van de wietteelt kan dus gevolgen hebben voor de opvoeding en dus de socialisatie.'

In dit antwoord geeft de leerling een brede omschrijving van socialisatie waarbij hij een relevant element ('opvoeding') onderstreept (deelvaardigheid 2). Daarna geeft de leerling een voorbeeld uit de tekst dat naar socialisatie verwijst (deelvaardigheid 1). Als uitleg voor de relatie geeft de leerling aan dat dit element bij het voorbeeld hoort. Met dit antwoord laat de leerling zien dat hij het concept herkent en gedeeltelijk begrijpt. Met alleen een verwijzing naar opvoeding laat hij echter geen actief gebruik zien. De toepassing blijft impliciet (deelvaardigheid 3, niveau: impliciet mechanisme).

Tijdens het interview blijkt al dat de leerling er mondeling wel meer over kan vertellen: 'Het citaat hoort bij de opvoeding omdat het over de ouders gaat die hun kinderen iets willen bijleren'. De leerling lijkt zelf ook in te zien dat de redenering impliciet is. Hij zegt hierover: 'Het is misschien wel een beetje iets te kort door de bocht, alsof iemand al achtergrondkennis moet hebben waar socialisatie over gaat'.

LEERLING B

'Socialisatie is het levenslange proces van oefening, opvoeding en opleiding waarbij het individu zich de cultuur of samenleving eigen maakt. In de tekst wordt er geschreven over de opvoeding want "er is geen ouder die staat te juichen als zijn of haar kind gaat blowen" (regel 22-24). Ouders voeden hun kinderen op met hun normen en waarden en als zij het gebruiken van wiet niet goedkeuren dan heeft dat dus gevolgen voor de socialisatie van het kind.'

Ook deze leerling begint in het antwoord met een brede omschrijving van socialisatie, waarna hij een relevant element, *opvoeding*, aanhaalt (deelvaardigheid 2). Deze leerling geeft hetzelfde voorbeeld uit de tekst dat naar socialisatie verwijst als leerling A (deelvaardigheid 1). Als uitleg van de relatie beschrijft deze leerling, anders dan leerling A, een deel van het mechanisme van socialisatie, namelijk de samenhang tussen *opvoeding* en *cultuur eigen maken*. Behalve het noemen van de actoren ouders en kinderen blijft deze beschrijving echter op theoretisch niveau, dus nog niet helemaal actief in de context van drugsgebruik. De toepassing is incompleet (deelvaardigheid 3, niveau: incompleet mechanisme).

Net als leerling A erkent leerling B tijdens het interview dat het actieve gebruik een stap extra is: 'Je moet aangeven waarom het voorbeeld uit de tekst een indicatie van socialisatie is. Je moet het aantonen... ik heb het al gekoppeld, maar je moet nog echt zeggen waarom dat zo is'.

LEERLING C

Dit koppelen (deelvaardigheid 3) is van een nog hoger niveau bij leerling C: 'Ouders leren hun kinderen hun hele leven bepaalde normen en waarden bij, zo geven zij in hun opvoeding ook mee dat er risico's verbonden zijn aan softdrugs. Hiermee proberen ze hun kind tegen die risico's te beschermen zoals in de tekst staat. Dus 't hoort bij socialisatie omdat de ouders de kinderen in hun opvoeding beschermen tegen risico's van softdrugs'. In dit deel van het antwoord beschrijft de leerling hoe socialisatie in deze context werkt. De toepassing is behoorlijk compleet (deelvaardigheid 3, niveau: compleet mechanisme).

Tijdens het maken van de vraag benoemt leerling C tijdens het hardop denken zelfs het belang van een expliciete redenering: 'Opvoeding is niet hetzelfde als socialisatie. Het is wel een element, maar het legt het niet helemaal uit'.

Foto: Wikimedia Commons

GEEN FORMULE

De toepassing van het concept socialisatie kan dus variëren. In dit artikel hebben we voorbeelden gegeven van impliciet, incompleet en compleet mechanisme. Dankzij het in kaart brengen en benoemen van niveaus is het mogelijk om (bijvoorbeeld in de klas of bij formatieve toetsing) met gerichte sturing te werken aan een beter begrip van het concept. Dit kan door leerlingen gericht te vragen hoe *socialisatie* werkt: wie daarvoor wat doet.

In ons onderzoek hebben wij alleen het gebruik van socialisatie onderzocht. De aard van dit concept is een proces. Dat geldt niet voor elk concept. Het concept sociale cohesie bijvoorbeeld, geeft een *mate van of kwaliteit* aan. Hoe een concept moet worden toegepast is daarnaast afhankelijk van de vraagstelling. Wanneer leerlingen bijvoorbeeld het verschil in socialisatie tussen twee situaties wordt gevraagd, waarbij het in de ene situatie over *opvoeding* en in de andere over *opleiding* gaat, is de samenhang met *cultuur eigen maken* wellicht minder relevant. De toepassing van een concept is dus geen vaste formule, maar altijd afhankelijk van de vraagstelling, de bijbehorende context en de aard van het concept. ♦

Noten

1. Zie ook: Hemker, A. & Waltman, M. 'De feiten spreken toch voor zich?' Toetsing van concepten en begrippen, in: *Maatschappij & Politiek*, 47 (mei 2016) nr.3, pp.13-15
2. Goudsblom, J., *Balans van de sociologie*, Sun, Nijmegen, 1990, p.29
3. Naar: pilotexamen maatschappijwetenschappen, vwo 2015, 2e tijdvak, vraag 4.
4. Vergelijk met wetenschappelijke publicaties, zoals: Brown, N., Nagashima, S., Fu, A. Timms, M. & Wilson, M., 'A Framework for Analyzing Scientific Reasoning in Assessments', in: *Educational Assessment*, 15 (2010) nr.3, pp.142-174; Scott, P. H., E. Mortimer, and J. Ametller, 'Pedagogical Link-making: A Fundamental Aspect of Teaching and Learning Scientific Conceptual Knowledge', in: *Studies in Science Education*, 47 (2011) nr. 1, pp.3-36.
5. De antwoorden van de leerlingen zijn letterlijk overgenomen. Alleen taalfouten zijn gecorrigeerd.

Anne Hemker verricht voor Cito onderzoek naar de toetsing van de concept-contextbenadering bij maatschappijwetenschappen. Michiel Waltman is werkzaam als toetsdeskundige bij Cito voor de pilotexamens maatschappijwetenschappen.